

Feldballehangaren / ”Hangar 17”

Hans Andersen, Snedkerhuset, Ulstrup

Samtale med Vilfred Friborg Hansen 2. aug. 2017

Ingeniør Hans Andersen bor på sin fødegård midt i Snedkerhus Plantage øst for Langesø ved Feldballe. Gården er en udpræget skovejendom, men der er også dyrkede marker til – en af dem ligger lige vest for gården og blev under besættelsen brugt til våbenedkastninger. Herom senere.

I dag er markerne lagt ud med græs, som slås af hvert år, idet de ellers ville springe i skov. Gården er nu hjemsted for Hans` rådgivende ingeniørfirma ”H17” – baggrunden for det navn skal vi også vende tilbage til senere.

Hans har siden 1985 boet sammen med Jette på gården. Man kan roligt sige, at de bor i ugenerte omgivelser. Der er nok en kilometer til nærmeste nabo, og bygningerne ligger i en lysning, omgivet af skov til alle sider.

Hans overtog gården, eller rettere boelsmandsstedet, der er på ca. 50 tdr. land, efter sin fars død i 1977. Dengang var det et velfungerende landbrug, hvoraf godt halvdelen af jorden var dyrket. ”Men sådan var det ikke, da min far købte gården i begyndelsen af 1930´erne”, fortæller Hans.



Hans Andersens ejendom på Snedkerhusvej fotograferet fra ”nedkastningsmarken”. Den tætte bevoksning omkring bygningerne var der ikke under krigen. Foto VFH 2017.

”Min far har selv opdyrket nogle af markerne, som ellers blot var hede, ligesom en stor del af området var dengang. Det gjorde han med rå muskelkraft, dels fra sine to heste, og dels fra ham selv.

Den første traktor fik min far i 1955. Den var med jernhjul. Jeg husker den dog ikke, da han kun havde den få år, før han fik en Fordson. Den skulle startes med håndsving, havde tre gear frem og et bak og kobling/bremser sad omvendt i forhold til i dag. Den havde ikke lift. Den husker jeg tydeligt.

På den måde blev der et godt lille landbrug ud af det, selv om det ikke var nok til, at vi kunne leve af det. I 1948 brændte gården og efter den tid arbejdede far en god del af tiden på Mosegården, der ligger lige sydvest for os. Her på gården kunne vi foruden de to heste have 6 – 8 køer, lige så mange sogrise, samt nogle får og høns”.

Vejen, som Hans og Jette bor på, hedder Snedkerhusvej. Snedkerhus er væk nu, men ruinerne kan stadigvæk ses, lige bag ved Olhøj. Bagergården ligger der derimod endnu. Vejen fik navnet Snedkerhusvej, da kommunens veje blev navngivet midt i 1960’erne, vel fordi Hans` gård i matriklen betegnes ”Snedker- og Bagerhus” i Snedkerhus Plantage. Indtil da var stedets adresse Ulstrup Mark, kort og godt.

Ingen af navnene kender Hans baggrunden for, men der skal vel ikke meget fantasi til at forestille sig, at der har boet en snedker i Snedkerhus og en bager i Bagergården. Det var almindeligt at have sådanne ekstra erhverv ved siden af, hvis man ikke kunne leve af landbruget. Hvordan Hans` ejendom har fået begge navne i matriklen, vides ikke, men på gamle kort betegnes den kun Snedkerhus.

Der har været drevet landbrug i alle ejendommene i området, og der var masser af liv i dem. Børnene løb sammen, selv om der var god afstand mellem stederne. I øvrigt gik børnene i området længere tilbage i tiden, længe før krigen, i skole på Ørnbjerg Mølles skole. Skolehuset står der stadig. Hans, der er født i 1954, gik dog i Feldballe skole, der blev oprettet i 1955.

Det meste af jorden i området er i dag plantet til. Hans forpagtede et par år efter overtagelsen i 1977 sin jord ud, og har ladet et par marker tilplante. Han selv koncentrerede sig i stedet om sin ingeniørgerning. I begyndelsen af 1990’erne begyndte han eget entreprenørfirma.

Her følger Hans` beretning om våbenedkastningerne på hans gårds mark under besættelsen og om den snes år, hvor han ejede ”Hangar 17”, der store hangar lige uden for Feldballe, som tyskerne byggede i krigens sidste år. Først våbenedkastningerne. Hans fortæller:

Våben fra luften

”Jeg blev faktisk først opmærksom på vores gårds særlige rolle under besættelsen, da jeg for nogle måneder siden fik besøg af en frisk 90-årig mand fra Silkeborg. Han fortalte, at han havde været med i den såkaldte Hornslet-modstandsgruppe under besættelsen – den, der er opsat en mindesten over lige op ad kirkegårdsmuren i Hornslet.

Han kunne fortælle, at marken lige bag vores gårds bygninger havde været brugt af Hornslet-gruppen til at modtage våben fra englænderne fra luften. Han kunne meget bestemt udpege stedet.

Jeg sendte ham videre til min nabo Rasmus Jensen, for jeg vidste, at hans far Jens, der aldrig blev kaldt andet end ”Jens Smed”, havde deltaget i modtagelsen af våbnene. Senere talte jeg med Rasmus, og han kunne bekræfte, at den pågældende mark havde været anvendt til våbenedkastninger. Senere har min søster, der er lidt ældre end mig, også bekræftet det.



Snedker- og Bagerhuset i 1950'erne, "nedkastningsmarken" er den hvide mark bag udhuset. I dag er store dele af området tilplantet, og "nedkastningsmarken" er omgivet af høje grantræer. Dengang lå den som på luftfotoet her åben og dermed velegnet til, at flyverne kunne finde den og gå lavt ned over den.

Det viser sig, at mine forældre naturligvis var indviet i begivenhederne. Våbnene blev kørt længere væk, men andre efterladenskaber, bl. a. faldskærmene, blev pakket ned i containerne og nedsænket i Langesø, som ligger lige i nærheden. Det skete på det dybeste sted, d. v. s. i søens vestlige ende, hvor den enkelte steder er op til 30 m dyb. Det var Jens Smed, der stod for den del af arbejdet.

Der er ingen tvivl om, at marken bl. a. har været valgt, fordi søen har udgjort et meget effektivt kendingsmærke for flyene, når de kom med våbnene¹. De høje træer, som marken i dag er omgivet af, var der ikke dengang – da har der været lyng, krat og mose.

Våbnene blev senere fragtet til et sommerhus i Handrup Bakker, som var ejet af en af modstandsfolkene i Hornslet, læge Holger Thomsen. En af vores naboer, Hans Kaysens far, Frederik Kaysen, var med til at fragte våbnene til Handrup med hestevogn.

¹ Der kan læses om nedkastningerne ved Langesø i "Folk og Liv på Røndeegnen", bind 7, 1985, side 11-17. Der fandt to nedkastninger sted ved Langesø, altså på Hans Andersens mark, i sommeren 1943. Derefter blev pladsen opgivet, da tyskerne fik kendskab til den, og afløst af andre pladser, bl. a. i Rosenholm skov og Mols Bjerger.

Nu er det jo bønder, vi har med at gøre, så man skal ikke undre sig over, at de havde øje for, at de containere, der var til overs, måtte kunne komme til nytte på den ene eller anden måde. Rasmus Jensen beretter således, at hans far, Jens Smed, brugte et par tomme containere til at samle kartofler op i. Derfor fik han og folkene en grim forskrækkelse, da der pludselig kom nogle tyske soldater kørende ned til dem. De var overbevist om, at nu blev de afsløret og havde hjertet oppe i halsen. Men det viste sig, at soldaterne blot ville bestille ål, og da de havde gjort det, forsvandt de igen. Det fortælles, at tyskerne ofte besøgte gårdene i håb om at kunne købe gode danske fødevarer.

Modstandsmanden fra Silkeborg fortalte, at han og flere af Hornslet-gruppen blev taget af tyskerne lige inden kapitulationen. De blev interneret på Vosnæsgaard, og her sad de altså, da befrielsesbudskabet lød, Dagen efter, 5. maj 1945, var de naturligvis overbevist om, at de ville blive frigivet. Men den tyske kommandant ville ikke overgive sig – i hvert fald ikke den dag. Så de måtte vente til dagen efter med at komme fri.

Arrestationen kom dog til at koste en af dem livet. Det var da de blev taget, og tyskerne krævede, at de tog hænderne over hovedet. Det var der en af dem, der ikke ville – og så blev han simpelt hen skudt for øjnene af de andre. Så kan det jo nok være, hænderne kom op. Men en tragedie var det jo, når man ser på, hvor tæt på befrielsen, man var.

Efter besættelsen gik folk og fandt mange ting af tyskernes efterladenskaber. Jeg ved også, at der har været dykkere ude i Langesø for at lede efter tyske efterladenskaber, men jeg ved ikke, om de fandt noget.

Tyskerne

Der var ind imellem en ganske god sameksistens mellem landmændene på egnen og tyskerne. Ikke alene var tyskerne tit ude efter fødevarer, men de hjalp af og til også landmændene med sæsonarbejde – at bjerge hø, høsten, roerne, kartoflerne. Det gjorde de ganske gratis.

Soldaterne kedede sig jo, og mange af dem var landmænd eller var vokset op på en gård i Tyskland. I krigens sidste år var mange af soldaterne ganske unge, så det var ofte unge knægte på 17 – 18 år, der gerne gav landmændene et nap med.

Mine forældre fortalte, at der var en bestemt ung tysk soldat, der ofte kom hos dem, bl. a. for at høre engelsk radio. Han var, efter sigende, meget træt af krigen.

Mange tyske soldater deserterede i krigens sidste år, og desværre blev de ofte angivet af danskerne. Begrundelsen var, at "så var der da en tysker mindre". Man vidste udmærket, at desertørerne blev skudt, men man bildte sig åbenbart ind, at man gjorde en god fædrelandsk gerning.

Efter befrielsen meldte en del tyske soldater sig til at gøre tjeneste som vagter over de mange flygtninge fra Østeuropa og det østlige Tyskland, som var kommet til Danmark i krigens sidste måneder. Her i området var der på et tidspunkt mere end 3000 flygtninge interneret i barakkerne i Stabrand, Tirstrup og Gråskegård².

Jeg ved, at der også har været interneret flygtninge på Skramsø, med tyske soldater som vagter. Efter befrielsen er de nok, lige som andre flygtninge, der var interneret i skoler og forsamlingshuse rundt om, efterhånden blevet samlet i flygtningelejrene i Stabrand, Tirstrup og Gråskegård.

"Hangar 17"

² Se "Folk og Liv på Rønneegnen" bind 7 side 46-47, samt Midtdjurs Lokalkivs hjemmeside under Stabrand og 2. verdenskrig. Se også Poul Richardt Sørensens artikel her i bogen, s. 50-64.

Tyskerne begyndte byggeriet af Tirstrup Flyveplads i foråret 1944, og her opførte de en række bygninger, bl. a. en kæmpestor hangar, der skulle anvendes til reparation af fly. Der var en kæmpestor hal til flyene, og så var der en række værksteder i de bagerste lokaler i sydenden.



Hangar 17, foto august 2012 VFH.

Hangaren er opført som et præ-fabrikeret standardbyggeri, hvor alt tømmer og de færdige elementer blev produceret i Tyskland. Tømmeret er pommersk fyr. Hvert eneste stykke, stor eller lille, er afmærket med tal og bogstaver, så bygningsarbejderne, der stod for at sætte elementerne sammen, har vidst nøjagtigt, hvordan det skulle gøres.

Der har været opført en del hangarer af samme type rundt omkring i det tysk besatte Europa. Her i Danmark har jeg kendskab til to, der er nøjagtig som den i Feldballe, nemlig hangaren i Kastrup, som man ser, når man letter og lander ved lufthavnen, og en hangar på Karup Flyveplads. Når man ser hangaren i Kastrup fra luften, kan man se, at eneste forskel til hangaren i Feldballe er, at mandskabslokalerne er opført i siden af bygningen, hvor de i Feldballe er opført i den ene ende.

Placeringen af hangaren i Feldballe skal sikkert ses i sammenhæng med den af tyskerne planlagte jernbane fra Gravlev til flyvepladsen. I hvert fald ligger den meget tæt på jernbanens endestation, hvis betonunderlag endnu ligger under græsset tæt på krydset mellem Lufthavnsvej og hovedvejen, og det kunne vel også transportmæssigt give god mening at have den store hangar liggende ved jernbanen, der i øvrigt aldrig blev færdig.

Anvendelse under dansk forsvar

Efter befrielsen blev hangaren, lige som den øvrige del af Tirstrup Flyveplads, overtaget af det danske militær, og det var vist dem, der kaldte den "Hangar 17". Flyvepladsen blev til "Flyvestation Tirstrup". Men i forhold til de andre bygninger på flyvepladsen lå Hangar 17 syd for den store rullebane, der efter krigen blev til en del af hovedvej A 15. Al jorden syd for hovedvejen blev opgivet som flyveplads, og så kom Hangar

17 med omgivende jord altså til at ligge som en lille militær enklave for sig selv. Området var omgivet af pigtråd og skilte med advarsel om "Militært område", og vagterne fra flyvepladsen skulle også gå og køre deres runder ud til hangaren".

Henny og Aage Degn, der har boet i Taastrup-Feldballe det meste af deres liv, kan fortælle om anvendelsen af hangaren, efter at det danske forsvar havde overtaget den:

Henny Degn, hvis mor havde manufakturbutikken i Taastrup, husker, at hangaren blev brugt som værksted også af SAS, da man begyndte at flyve civilt fra Tirstrup lufthavn efter krigen. Der blev ansat en flymekaniker, der hed Vestermark. Han kom fra Kastrup ca. 1949, og han boede hos Hennys forældre i et års tid. "Om sommeren lejede han sommerhuset lige bag hangaren, og så kom kone og børn fra København og boede i et hus uden strøm og med das udenfor", husker Henny. "Det var rigtig søde mennesker, og vi børn kunne så komme og lege i hangaren, når han arbejdede der. Senere spillede vi badminton der, jeg husker ikke hvem der gav lov. Drengene fra Feldballe sprang over skyttegravene og op på taget og løb rundt der, men det var der til gengæld ikke nogen, der havde givet lov til".

Aage Degn var civilarbejder på Flyvestation Tirstrup fra først i 1960'erne til 1990, og han og en kammerat fik bl.a. opgaven at holde orden i hangaren. "Den blev anvendt til værksted for flyreparation, men der var også opmagasineret forskellige ting. Til tider stod der masser af lastbiler der, til andre tider kanoner", husker Aage. "En tid var der flytransportere i hangaren, alle hjul var elektrisk styret med kæmpebatterier. Det krævede speciel uddannelse at styre dem".

Aage husker også en sommer, hvor der var besøg af en amerikansk F-100 eskadrille, der var stærkt utilfredse med, at der ikke var indlagt vand, så der måtte etableres nødtørftige toiletforhold. Eskadrillen brugte hangaren til flyværksted, og flyene rullede ned ad banen fra den gamle SAS-terminal tværs over hovedvejen til hangaren. "Men det var friske fyre, de løb morgentur gennem Taastrup og Feldballe med bar overkrop", husker Aage.

"Hangaren blev også i en periode anvendt ved genindkaldelser. Så blev ca. 150 mand klædt på og fik våben udleveret i hangaren, og 14 dage senere skulle de så aflevere det hele igen i hangaren".

"Engang var hangaren ved at falde sammen p.g.a. snetryk", fortæller Aage. "Det var nødvendigt at understøtte den, så der blev midlertidigt sat store douglasgranstammer op til at understøtte taget. Det var Forsvarets Bygningstjeneste, der havde vedligeholdelsen af hangaren, så det var ikke flyvestationens ansatte, der havde det arbejde. Taget på den tilsvarende hangar i Karup faldt faktisk sammen ved samme lejlighed.

De senere år blev hangaren mest brugt til opmagasinerings".

Hans Andersen køber hangaren

Hans Andersen fortæller om, da han købte hangaren af det danske forsvar:

"Jeg havde i starten af 1990'erne opbygget en større entreprenørvirksomhed med op til 20 – 30 ansatte. I begyndelsen af 1990'erne manglede jeg i den grad plads til oplag, maskiner, kontor og folk.

Så hørte jeg fra nogle, der kendte til forholdene på flyvepladsen, som jo endnu var militært område, at militæret var træt af hangaren, der lå afsides i forhold til lufthavnen syd for landevejen, uden for det øvrige militære område. Der var åbenbart ikke mere brug for den til depot og værksted, vel fordi militæret var ved at afvikle efter den kolde krigs ophør, og den store bygning krævede jo en del vedligehold – det var både dyrt og besværligt.

Så henvendte jeg mig til militæret og blev sat i forbindelse med Forsvarets Bygningstjeneste i Viborg. Det viste sig helt rigtigt, at militæret var godt og grundigt træt af hangaren.

Umiddelbart ville de dog ikke sælge, men jeg kunne leje. Det gjorde jeg så – på ganske favorable vilkår. Det har været i 1992 eller 1993.

Jeg forpligtede mig også til at holde bygningen ved lige, og det kostede. Også selv om jeg holdt vedligeholdelsen på lavest mulige niveau for at undgå at lave arbejde til ingen nytte, hvis lejemålet ophørte, og for at undgå en prisstigning, hvis det skulle blive muligt for mig at købe bygningen.

Så hørte jeg ad omveje, at nogle folk arbejdede med en plan om at bruge hangaren til flymuseum, og at det indgik i deres plan at få bygningen overladt gratis af forsvaret. Jeg var godt træt af tanken om at skulle forlade hangaren, for den passede fint for mit firma og gav jo også en ganske spændende branding af firmaet. Så jeg skrev direkte til forsvarsministeren og gjorde opmærksom på, at jeg gerne ville blive i bygningen, og at jeg gerne ville overtage den - og i modsætning til museumsfolkene, endda betale for den...

Forsvaret havde åbenbart nu vænnet sig til tanken om at afgive hangaren, og så er reglerne sådan, at offentlig ejendom skal i udbud forud for et salg.

Hangaren kom derefter i udbud, det må have været i 1996, og så kunne museumsfolkene og andre, incl. jeg selv, jo byde på den, og den højst bydende ville få den.

Jeg bød godt 700.000 kr, og det viste sig at være højeste bud. Det næsthøjeste var vist ca. 100.000 kr lavere og kom fra en landmand i Kejlstrup, der ville anvende hangaren til lagring af halm m. v. Museumsfolkernes bud var en del lavere, og dermed var det altså slut på museumsplanerne.

Ejer

Jeg købte nu hangaren med lidt omliggende jord. Jeg kunne nærmest selv få lov at bestemme hvor meget jord, jeg ville have, for forsvaret var kun interesseret i at komme af med mest muligt på den side af A15. Til gengæld var jeg interesseret i at få mindst muligt for at undgå at skulle holde et større område omkring hangaren.

Undervejs i købet forsøgte nogle, det har nok været museumsfolkene, at få bygningen fredet. Det kunne jeg som ejer sådan set ikke have noget imod, for jeg var selv interesseret i at bevare den særprægede bygning, som den var. Men det gik jo op for myndighederne, at der ville skulle udbetales en større kompensation til mig, hvis fredningen blev gennemført, så den idé gik i sig selv igen. På sin vis ærgerligt nok, for bygningen fortjener absolut at blive fredet. Det har bare flasket sig så heldigt, at både jeg og den nuværende ejer selv har været interesserede i at værne om den.

Jeg blev nu ejer, og derefter blev skiltet med "Militært område" pillet ned, og vagterne fra flyvepladsen holdt op med at komme omkring mig på deres runder. Det havde ellers været hyggeligt nok, mens jeg var lejer, vi fik da af og til en hyggelig sludder.

Renovering

Jeg var nu ejer af den bygning, hvor jeg allerede havde været i i 3 – 4 år. Det betød, at jeg blev interesseret i at gøre noget ved bygningen, der er på i alt 2100 m², hvoraf hallen udgør de 1600.

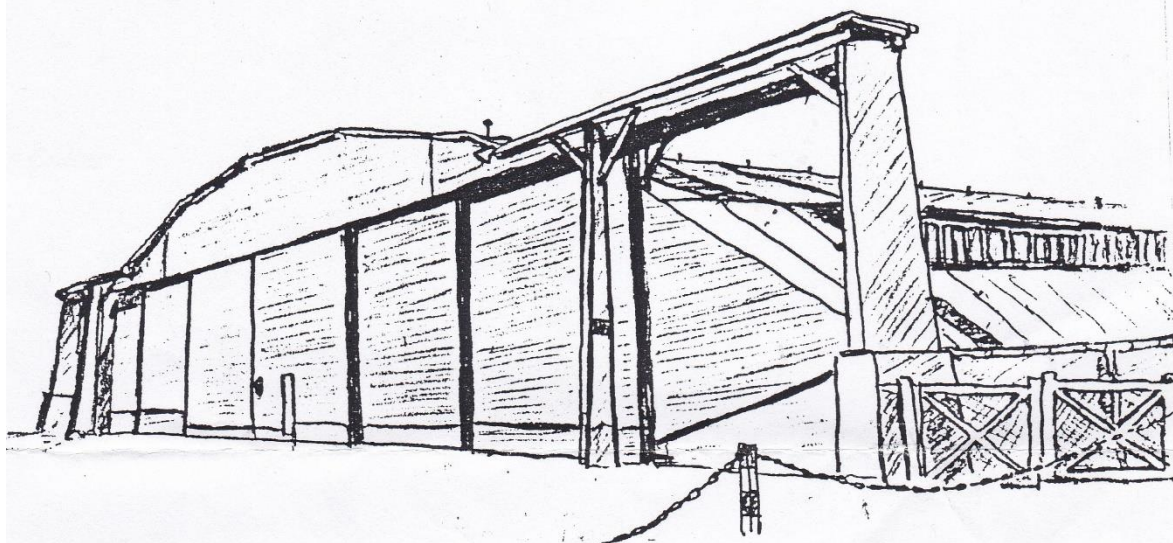
Jeg begyndte med at få taget på selve hangaren udskiftet. Der lå ikke mindre end 16 lag tagpap! De blev pillet ned og det blev til 50 tons tagpap, der blev puttet i containere og kørt væk.

Det var absolut nødvendigt, at der kun var "ren" tagpap i containeren, for hvis det blev blandet med andet affald, ville det koste en herregård at skaffe væk. Der havde jeg nu den lidt mærkelige oplevelse, at når containerne stod på pladsen udenfor, men inden for hegnet, var der folk, der mente, at de kunne putte deres eget affald i. I to tilfælde kunne vi identificere synderen, fordi vi fandt efterladte breve og papirer med navn på. Det ene tilfælde førte til noget af en kontrovers, som endte med, at jeg anmeldte vedkommende til politiet, hvorefter landbetjenten Torben Messell kom ud og talte med mig og derefter kørte ind til "synderen" i Feldballe. Messell kom så tilbage med beskeden: "Han betaler!"

HANGAR 17

Djursland's Aeronautiske Museum

Fly- og lokalhistorisk museum i gammel "Tyskerhangar" ved Tirstrup Flyveplads.



Vi arbejder på at starte et museum med levende udstillinger og varierende aktiviteter i samarbejde med andre lokale foreninger og organisationer.

I foråret 1994 arbejdede en gruppe flyinteresserede med at bruge hangaren til flymuseum. De afgav dog et for lille bud på hangaren til at erhverve den. Her forsiden til en pjeces for at hverve interesserede for projektet.



Rønde Lokalhistoriske Forening besøgte Hangar 17 i juli 2017. Mødet var velbesøgt, godt 80 mødte op – men de fylder godt nok ikke meget i den 1600 m² store hal... Ved mødet fortalte Hans Andersen om sine oplevelser som ejer af hallen, og hans indlæg har været inspirationen til denne artikel.

I det andet tilfælde var det et dødsbo fra Nøddager, der var hældt i containeren. Den sag ordnede min vognmand i mindelighed ved at tage ud og tale med manden.

Efter at taget var ordnet, kunne vi gå i gang med "indmaden". De lokaler, tyskerne og militæret havde efterladt for enden af bygningen, lod jeg restaurere og indrette til værksteder, kontor, køkken, toilet og badefaciliteter og mødelokaler.

Senere blev også taget på værkstederne og kontordelen skiftet.

Salg

Bygningen passede fantastisk til mit formål, og der var rigtig god "branding" i at have base i en så unik bygning. Men da jeg havde passeret de 50 år og var begyndt at tænke over, hvad jeg ville fremover, blev jeg enig med mig selv om at afvikle entreprenørfirmaet og forsøge mig som selvstændig rådgivende ingeniør i stedet.

Jeg besluttede derfor at sælge hangaren.

Der var mange gode ideer til fremtidig anvendelse, men ikke nogen som var helt seriøse, hvorfor jeg lejede bygningen ud i nogle år, til forskellige formål.

På et tidspunkt var Nord- og Syddjurs kommuner interesseret i at indrette skatermiljø i hangaren, hvilket den bestemt egnede sig godt til.

Vi var langt henne i aftale om langtidsleje, da Katha Harboe tilbød at købe den.

På det tidspunkt havde Katha, der bor i "Åstedet" ved den gamle Ulstrup Mølle, lejet bygningen flere gange til hundetræning. Her kunne hundene jo færdes til træning uanset vejret udenfor. Hun var begejstret for bygningen og lokalerne-

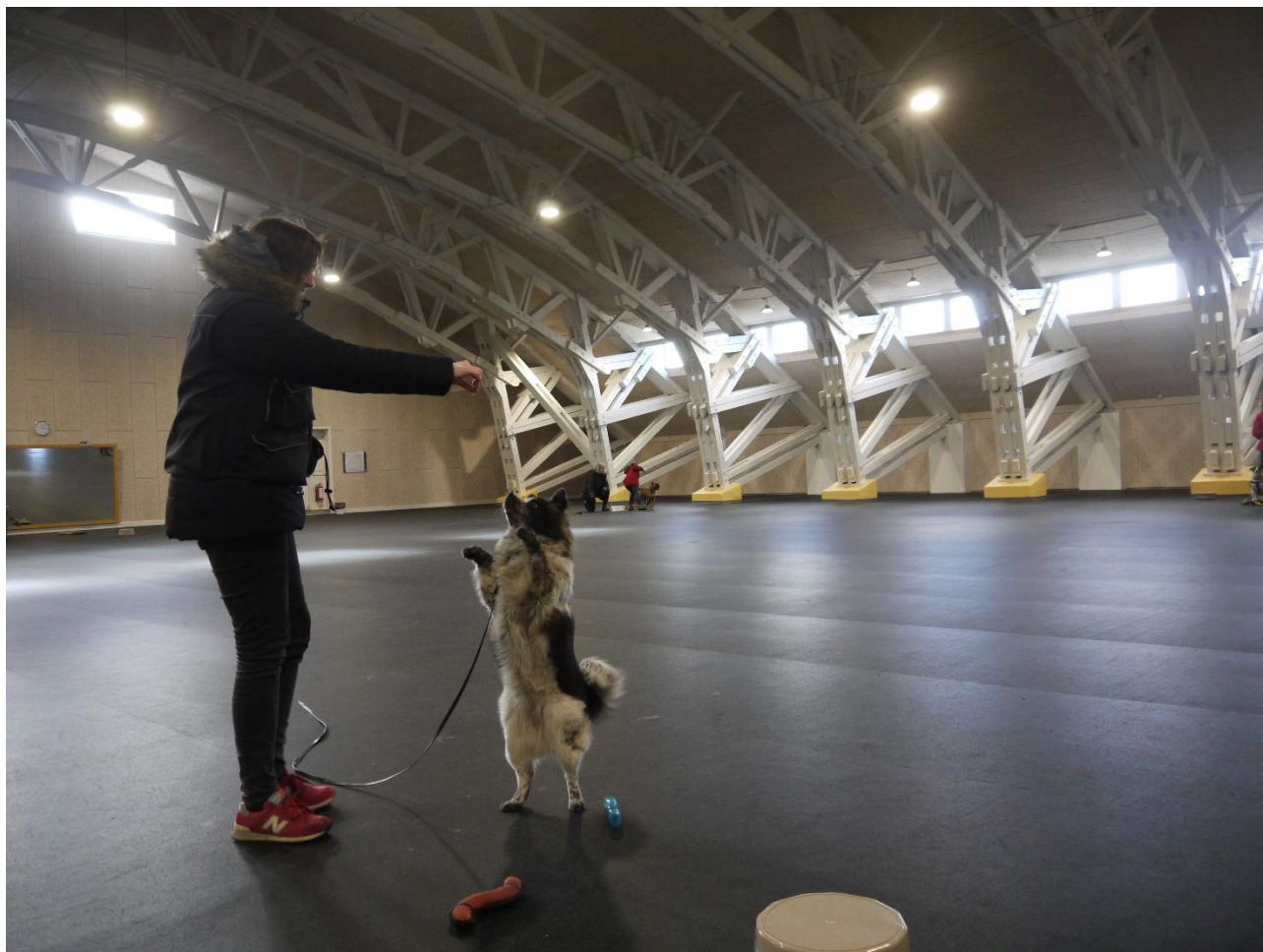
Det endte med, at Katha købte hangaren. Så skaterhal-planerne blev ikke til noget.

Katha har restaureret hangaren med stor respekt for dens oprindelse og har forsynet den med et både hunde- og menneskevenligt gummigulv. Perfekt til hundetræning uanset vejret, masser af plads til de firbenede at boltre sig på.

Men jeg har været rigtig glad for salget til Katha, for hun værner om den gamle bygning og har fortsat renoveringen, fra top til tå. Hun har haft kapitalen til at gøre det ved bygningen, den fortjener. Den 1600 m² store hal blev gennemgribende renoveret 2013-14. I dag fremstår den helt, som den er opført, og man kan rigtig få indtryk af dens storhed. Alle afmærkningerne med tal og bogstaver, som tyskerne har anvendt ved byggeriet, ses tydeligt.

Katha bruger også bygningen som branding for sit firma med hundetræning, der hedder "Hangar 17".

Og mit rådgivende ingeniørfirma hedder for resten "H17" ..."



Se, det havde tyskerne nok ikke forestillet sig - "Hundeskolen danmark" træner i Luftwaffes fordums stolthed, Feldballehangaren. Der er plads nok! Minna med elohunden Salah. Foto VFH marts 2019.